

ŁUKASZ MARCZAK*

KONCEPCJA I PRZYKŁAD POMOCY ASYSTENCKIEJ JAKO FORMY WSPARCIA W READAPTACJI SPOŁECZNEJ WIĘZNIÓW W KONTEKŚCIE DZIAŁALNOŚCI PARAFII RZYMSKOKATOLICKIEJ

ABSTRAKT

Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji pomocy asystenckiej i form wsparcia więźniów poddanych procesowi readaptacji społecznej we wspólnocie religijnej. Szczególną płaszczyzną wartości jest włączenie zasady zrównoważonego rozwoju w zakres działań ukierunkowanych na proces readaptacyjny, organizowany głównie w oparciu o zastosowane zasady pomocniczości. W artykule zastosowano socjologiczne metody jakościowe, głównie studium przypadku oparte na obserwacji socjologicznej skazanego i osoby pełniącej nadzór nad nią, który ujmuje się w kategorii pomocy asystenckiej. Analizie poddano umowę o zatrudnieniu osoby skazanej przy pracach charytatywnych w parafii i spontaniczne wywiady przeprowadzone w kontekście działania osób pełniących nadzór. Wynikiem przeprowadzonych obserwacji i analiz jest określenie celowości zasady zrównoważonego rozwoju w procesie readaptacyjnym. To szczegółowe principium społeczne w perspektywie antropocentryzmu umiarkowanego wzmacnia proces readaptacyjny najbardziej poprzez optymalizację czasu pracy, którą skazany w parafii może wykonywać na rzecz otoczenia środowiskowego. Wskaźnik oszczędności czasu pracy będący wnioskiem z przeprowadzonych analiz pozwala poszerzyć funkcjonalność parafii jako instytucji społecznej i udoskonalić łańcuch realizowanych celów przez skazanego. Wartość środowiska przyrodniczego nie odgrywa w tych działaniach znaczącej roli, w perspektywie antropocentryzmu umiarkowanego najistotniejszą wartością jest bowiem osoba ludzka i działania służące ponownemu włączeniu jej w życie społeczne. Główną formą wsparcia osoby pełniącej pomoc asystencką

* Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych;
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1553-1747>

jest towarzyszenie i umożliwienie odpowiedzialnego korzystania ze zróżnicowanych zasobów parafii.

SŁOWA KLUCZOWE: pomoc asystencka, readaptacja społeczna, zasada zrównoważonego rozwoju, Służba Więzienna

WPROWADZENIE

Trudno nie zauważyć oddziaływania wspólnot religijnych w złożoności społeczno-kulturowej polskiego społeczeństwa. Oddziaływanie edukacyjne i moralne parafii katolickich ma ważne znaczenie dla życia społecznego, wynika bowiem z zastosowania swoistego nauczania społecznego (Bień, Celary, 2016, s. 100). Specyfika marginalizacji społecznych w środowiskach miejskich sprawia, że przybiera metod postępowania z ludźmi, którzy weszli w konflikt z prawem. Również parafie wspierają **nurt idei „więzień prospołecznych”, odnajdując wspólne cele w systemie penitencjarnym organizowanym w oparciu o humanitarne zasady stojące na straży godności ludzkiej** (Szczygieł 2002, s. 22, 43). Analizy socjologiczne wykazują, że ludzie nieprzestrzegający podstawowych norm prawnych i etycznych zwykle podlegają wykluczeniu społecznemu, któremu ze strony kontroli nieformalnej towarzyszy ostracyzm (Szacka, 2008, s. 165). Wynika on ze świadomości społecznej kształtowanej przez wiedzę o popełnionych czynach, karanych przez wymiar sprawiedliwości, naganych z punktu widzenia moralności chrześcijańskiej i ogólnie przyjętych zasad etyki społecznej.

READAPTACJA SPOŁECZNA W OBLICZU WYCHOWAWCZEJ FUNKCJI PARAFII

Koncepcja pomocy asystenckiej wsparta przykładem jej realizacji w kontekście parafii rzymskokatolickiej stanowi szczególną formę readaptacji społecznej. Kontekst religijny z jednej strony sprawia bowiem, że może występować znaczny poziom kapitału społecznego lokalnej wspólnoty. Z drugiej strony jest on o tyle pomocny i skuteczny w osiągnięciu celów wychowawczych, o ile potrafi się go złączyć z realizacją norm prawa. Gdy aksjologiczne założenia koncepcyjne nie są kompatybilne z prawodawstwem, stają się powinnościami o charakterze życzeniowym i pozostają jedynie na gruncie etyki społecznej. Dopiero **funkcjonalność prawa nadaje konceptom**

teoretycznym skuteczność realizacyjną, przepisy prawa zobowiązują bowiem skazanych pod rygorem sankcji do podejmowania czynności resocjalizacyjnych (Umowa – porozumienie o zatrudnieniu nieodpłatnym skazanych przy pracach charytatywnych pomiędzy Skarbem Państwa – Dyrektorem Zakładu karnego a Parafią Rzymskokatolicką, § 7 pkt. 5).

Parafia jest społecznością lokalną, w której realizowana jest działalność duszpasterska kształtująca postawy moralne jej członków. Jako instytucja kanoniczna posiada profil i cel ściśle pastoralny, a jako byt prawny zobowiązuje do wykonywania duszpasterstwa dla wspólnoty wiernych. Powstanie parafii wiązało się bezpośrednio z organizacją życia religijnego i formalnie normy prawne wyprzedziła w wielu wypadkach praktyka życia, którą po pewnym czasie regulował prawodawca kościelny (Adamczyk, 2014, s. 8). Stąd należy zauważyć opinię Janusza Mariańskiego określającego parafię „środowiskiem wychowania” i „ośrodkiem wychowawczym” promującym wartości oraz normy moralne (Klimski 2015, s. 538). Przy realizacji celów socjalizacyjnych parafii należy podkreślić jej aspekt instytucjonalny, fakt istnienia i funkcjonowania parafii zobowiązuje ją bowiem w kontekście społeczno-religijnym do uświadamiania konkretnych treści moralności chrześcijańskiej (Iwański, 2003, s. 24–25). W tym sensie parafią kierują duchowni, którzy przy współpracy ze świeckimi realizują zróżnicowane zadania w społeczności, którą sami tworzą. Oprócz realizacji celów religijnych Mariański w działalności parafii zauważa jeszcze formę duszpasterstwa dobroczynnego związanego z chrześcijańską cnotą *caritas*. Zaangażowanie w taki wymiar działalności parafii uczy służenia bliźnim i uwrażliwia na uszanowanie godności osoby ludzkiej zgodnie z realizacją podstawowych zasad etyczno-społecznych. W polskim kontekście duszpasterskim zaangażowanie osób świeckich pełni coraz bardziej znaczącą rolę, otwierając przy tym szeroki wachlarz możliwości współpracy parafii z innymi instytucjami, zwłaszcza pod względem wychowawczym.

Readaptacja społeczna polega na ponownym przystosowaniu jednostki do funkcjonowania w życiu społecznym (Deka, 2017, s. 136–137). Taki proces społeczny odbywa się przy zastosowaniu systemu zasad etyczno-społecznych, na których oparte jest funkcjonowanie życia społecznego (Fel, 2011, s. 1368–1371; Mazur, 2015, s. 49–57; Vogt, 2009, s. 456–497; Kalinowski, 2017, s. 168). Również systemy religijne rozporządzają ujęciami aksjonormatywnymi. **Założeniem readaptacji społecznej jest zwiększenie efektywności działania organów państwa, które przy współpracy**

z instytucjami kościelnymi – w tym parafiami – mogą wzmacniać praworządne działanie całości społecznej w oparciu o charakterystyczne dla instytucji religijnych systemy wartości. Parafia, zgodnie z prawem, w porozumieniu z zakładem karnym może wspomagać prowadzenie działalności resocjalizacyjnej, społecznej, religijnej, kulturalnej i oświatowej więźniów (Kodeks karny wykonawczy, art. 38). Readaptacja bazuje na pracy oraz nauce ról społecznych, które osoba będzie pełniła po opuszczeniu więzienia. Proces ten zapobiega powstawaniu przestępczości i rozwija u skazanego takie postawy i umiejętności, które pozwolą mu powrócić do społeczeństwa tak, by żył zgodnie z prawem (Szczygieł, 2002, s. 42, 89).

W takim kontekście pomoc asystencka jest formą działania resocjalizacyjnego, podczas którego dokonuje się readaptacyjny proces wychowawczy jednostki wykluczonej z życia społecznego wskutek konfliktu z prawem. **Celem pomocy asystenckiej jest włączenie skazanego w życie społeczne, zwłaszcza w obszar realizacji pracy zawodowej, poprzez systematyczne towarzyszenie osoby odpowiedzialnej za proces readaptacyjny.** Pomoc asystencką w prezentowanym artykule traktuję jako funkcję społeczną, której realizacja wymaga stałego procesu kształcenia w celu uzyskania wszechstronnych kompetencji społecznych i psychologiczno-pedagogicznych w ramach aktualnie obowiązującego prawa. Realizacja pomocy asystenckiej w takim rozumieniu zakłada umiejętne stosowanie negatywnego i pozytywnego aspektu zasady pomocniczości tak, by z jednej strony nie uzależniać wychowanka od osoby pełniącej tę funkcję społeczną, a z drugiej strony, by **skutecznie mobilizować do pracy usamodzielniającej zgodnie z prawem działanie społeczne, pożądane w wyniku przyjmowanych systemów wartości.** Pomoc asystencką pełnią więc wychowawcy resocjalizacyjni posiadający zdolność empatii, umiejętność słuchania i prowadzenia konstruktywnego dialogu, kierujący się w swoim postępowaniu prawdą, szczerością, uczciwością, wiarygodnością, konsekwencją oraz sprawiedliwością (Iwański, 2003, s. 1920).

AUTONOMIA OSOBY JAKO WARUNEK ROZWOJU I READAPTACJI SPOŁECZNEJ

Człowiek jest integralnie złożoną całością psychofizyczną. Jego osobowość w rozumieniu filozofii personalistycznej przeżywana podmiotowo posiada wymiar funkcjonalno-strukturalny, który człowiek tworzy jako integralnie

rozumiana osoba, odkrywając w sobie kolejne stadia rozwojowe (Urban, Stanik, 2008, s. 231). W ten sposób podmiot osobowy jest świadomy swojej tożsamości, którą kształtuje wraz z procesami socjalizacyjnymi względem stworzonych uwarunkowań społeczno-gospodarczych. **Rozwój człowieka w wielu wymiarach jego osobowości jest dynamiczny, to znaczy, że integralnie rozumiany człowiek wzbogaca swoją osobowość o nowe elementy utrwalające jego świadomość społeczną** (Iwański, 2003, s. 155). Dokonuje się to w dwóch obszarach: życia zewnętrznego ze strony instytucji i grup społecznych oraz wewnętrznego, w którym człowiek zmierza do rozwoju religijnego hierarchizującego jego system wartości. W procesach socjalizacyjnych działanie instytucjonalne wpływa na wolność decydowania jednostki społecznej. Nie można jednak zapomnieć, że **hierarchia wartości buduje się w wyniku samodzielnego decydowania wynikającego z wewnętrznej motywacji**, jakie działania podejmować ze względu na ich **godziwość moralną**, a jakich unikać ze względu na degenerację i wynikający z niej moralny rozkład osobowości człowieka. Instytucje życia społecznego wspomagają w tych działaniach jednostki społeczne (Podrez, 1993b, s. 123).

Autonomia człowieka w sensie sprawczości wskazuje na rozumne i wolne działanie jednostek społecznych. Jest ono świadome i podmiotowe, człowiek jako jednostka społeczna jest bowiem bytem samoistnym i samowładnym. Oznacza to, że może **posiadać własność, władać i dysponować nią, a ponadto jest w stanie nad nią panować**. Dzięki tym atrybutom wolnej i odpowiedzialnej jednostki, to właśnie człowiek, a nie żaden inny byt, przewyższa wszystkie inne stworzenia. Człowiek integralnie rozumiany transcenduje świat materii, jednocześnie rozwijając się pod względem gospodarczym moralnym. Przy tym odkrywa w sobie zdolność poznania intelektualnego, poświęcenia się dla drugiego człowieka, a nade wszystko umiejętność wolnego decydowania. Z punktu widzenia filozofii społecznej i socjologii tak ujmowany człowiek posiada najwyższą wartość wśród bytów stworzonych, realnie występujących we współzależności społeczno-środowiskowej (Caritas in veritate, 2009, nr 18). **Personalizm afirmujący godność osoby ludzkiej sprawia, że kultura będąca wynikiem działania ludzkiego nade wszystko służy rozwojowi człowieka, także wtedy, gdy z racji niegodziwych i nieodpowiedzialnych czynów rozwój ten został zakłócony lub zredukowany** (Podrez, 1993a, s. 122).

Odbywanie kary pozbawienia wolności w wyniku popełnienia czynów niegodziwych moralnie wyklucza z życia społecznego i marginalizuje ze

względu na ograniczenie ilości więzi społecznych. Właściwy proces readaptacyjny więźniów z punktu widzenia psychologii społecznej powinien rozpocząć się już w dniu umieszczenia skazanego w zakładzie karnym. Readaptacja przywracająca wolność decydowania winna postępować wraz z odbywaniem kary. Intensyfikacja działań resocjalizacyjnych powinna dokonywać się wraz ze zbliżaniem się końca kary pozbawienia wolności i jej formy muszą być adekwatne względem specyfiki osoby skazanej (Deka, 2017, s. 137). Readaptacja społeczna oraz konieczna rekonfiguracja systemu wartości skazanego, aby był pożyteczny dla społeczeństwa, musi kształtować w osobowości człowieka umiejętność nabywania odpowiedzialności: najpierw za siebie, potem za innych ludzi. Autonomia jednostki społecznej bez poczucia odpowiedzialności nie rokuje zachowania norm prawnych i stwarza ryzyko nieprawidłowego funkcjonowania w życiu społecznym. Poczucie odpowiedzialności wraz z kształtowaniem więzi społecznych jest jednym z głównych czynników wpływających na skuteczność procesu readaptacyjnego. **Z umiejętnym procesem socjalizacji do odpowiedzialnej wolności łączy się jeszcze wartość odpowiedzialnej pracy, przez którą człowiek zdobywa kompetencje pomagające mu rozwijać wszechstronnie swoje zainteresowania.** Po odbyciu kary pomaga to w ponownym wchodzeniu w role społeczne.

ORGANIZACJA DOBRA WSPÓLNEGO W OPARCIU O WSPÓŁZALEŻNOŚĆ ZASAD ETYCZNO-SPOŁECZNYCH

Integralność człowieka i natura zachodzących w nim procesów pozwalają interpretować tworzone przez niego otoczenie społeczno-gospodarcze i kulturowe. Systematyki zasad etyczno-społecznych wyłaniają się w wyniku problemów społecznych rażąco uwłaczających godności osoby ludzkiej. **Pierwszą i fundamentalną perspektywą spośród wszystkich zasad etyczno-społecznych pozostaje personalizm** (Mazur, 2016, s. 210–212; Kalinowski, 2017, s. 168–174). **Godność osoby ludzkiej** jest jednak bardziej **podstawową wartością społeczną**, której strzegą **systemy zasad etyczno-społecznych**. Wśród nich wyróżnia się system trzech podstawowych pryncypiów społecznych: **dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności wraz z szeregiem zasad szczegółowych** (Piwowarski, 1993). Jedną z nich jest **zasada zrównoważonego rozwoju**, która jednak w innych systematykach ujmowana jest jako naczelna zasada przewodnia w or-

ganizacji życia społecznego (Vogt, 2009). Status zasady zrównoważonego rozwoju różni się względem uwarunkowań kulturowych i zaawansowania rozwoju gospodarczego wynikającego ze stosowania nowoczesnych technologii. Nie tylko zrównoważonemu rozwojowi, lecz także wielu innym istotnym wartościom życia społecznego (wolność, sprawiedliwość społeczna, demokracja) przypisywano status zasady etyczno-społecznej.

Zasady etyczno-społeczne mają swoje zastosowanie również w readaptacji społecznej osób skazanych. Pierwszeństwo stosowanych zasad wydaje się wynikać z zależności od obszaru przebywania więźniów i obowiązków podejmowanych przez nich w procesie resocjalizacyjnym. Przedstawiona analiza środowiskowa w integralnie ujmowanym systemie principiów społecznych pozwala wyróżnić współzależność zasady dobra wspólnego oraz zasady pomocniczości, zasady dobra wspólnego i zasady solidarności, a także zasady pomocniczości z zasadą zrównoważonego rozwoju. Wszystkie wymienione principia społeczne tworzą spójny system służący wydobywaniu osób skazanych z marginesu życia społecznego, a dzieje się to tym bardziej, im szybciej dochodzi do **spójnego usieciowienia instytucji społecznych oraz podmiotów gospodarki**. Resocjalizacja jest procesem społecznym i działania ze strony instytucji społecznych skierowane względem skazanych mają na celu budzić, jak również kształtować odpowiedzialność społeczną, której wysoki brak wykazały popełnione czyny niegodziwe moralnie, potwierdzone wyrokiem sądowym.

Zasada dobra wspólnego mówi o tworzeniu uwarunkowań społeczno-gospodarczych, w których skazany pełniej i szybciej będzie osiągał swój własny poziom doskonałości pozwalający mu prawidłowo funkcjonować w życiu społecznym. Chociaż dobro wspólne wspólnot religijnych wydaje się niekiedy bardziej immanentno-esencjalne, to jednak w perspektywie współczesnych społeczeństw z siecią połączonych instytucji społecznych jest również ustrukturalizowane funkcjonalnie. W złożoności społecznej dobro wspólne ze względu na liczebność jednostek składa się ze wspólnot mniejszych i większych. Ze względu na zapotrzebowanie społeczne grupy dzielą się na wspólnoty niższe i wyższe, pełniąc tym samym różnorodne funkcje adekwatnie do występujących potrzeb ludzkich (Fel, 2011, s. 1368). Nad porządkiem społecznym oraz funkcjonowaniem dobra wspólnego czuwa państwo, które wspiera instytucje społeczne o tyle, o ile ich działanie zmierza do budowania ładu społecznego. Przy tym państwo nie ingeruje w działanie instytucji społecznych, gdy te same zdolne są osiągać postawio-

ne sobie cele. Pierwszym z nich pozostaje nieustannie dobro każdego człowieka, które z jednej strony zmusza do sprawnego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, z drugiej strony zobowiązuje jednostki penitencjarne do skutecznego podejmowania procesów resocjalizacyjnych i readaptacyjnych (Pływaczewski, Szczygieł, 2006, s. 412–414). **Ład moralny pełni w tych procesach doniosłą rolę** (Pol, 2017). Stygmatyzacja skazanych związana z wysokim poziomem demoralizacji nie sprzyja znajdowaniu pracy po odbyciu wyroku. Przyzwyczajenie do bezczynności, uzależnienia i długość odbywanego wyroku wzmagają potrzebę współpracy zakładów karnych z instytucjami życia społecznego, których działalność ogranicza ryzyko niedostosowania się do rynku pracy. Także parafie ze względu na wartości moralne wnoszą specyficzną jakość w procesy resocjalizacyjne.

ZASOBNOŚĆ WIĘKSZYCH GRUP SPOŁECZNYCH I POMOC ASYSTENCKA

Socjologia ze swoim warsztatem metodologicznym pomaga wskazywać wspólnoty o wysokim potencjale zasobowym, które pod względem wartości moralnych wnoszą wkład w readaptację społeczną. Również pod względem metodologicznym interdyscyplinarnie ujmowana katolicka nauka społeczna pozwala oceniać zachodzące procesy społeczne z perspektywy etycznej. **Instytucje penitencjarne i Kościół katolicki, choć tak odmienne ze względu na ukierunkowywane cele, pod względem pełnionych funkcji społecznych znajdują wspólną płaszczyznę w aspekcie pedagogiczno-socjalizacyjnym.** Wyraża się ona w zasobności większych grup społecznych, w których podejmowanie prac porządkowych, pomocniczych i gospodarczych łączy się z działaniem wychowawczym. Pomoc asystencka w takich okolicznościach regulowana jest zgodnie ze współzależnością zasad etyczno-społecznych, głównie w oparciu o zasadę pomocniczości.

Pierwszeństwo stosowanych zasad wydaje się wynikać z zależności od obszaru przebywania więźniów i obowiązków podejmowanych przez nich w procesie resocjalizacyjnym. Funkcjonowanie zakładu karnego i szczególność obowiązujących w nim procedur w perspektywie antropologii chrześcijańskiej ugruntowanej w prawie naturalnym sprowadza się głównie do współzależnego stosowania dwóch najbardziej podstawowych zasad etyczno-społecznych: dobra wspólnego i pomocniczości oraz szeregu zasad szczegółowych egzemplifikujących stosowane procedury (Piwowar-

ski, 1963, s. 121; Vogt, 2009, s. 466–467). Wspomniane dwa doniosłe dla życia społecznego principia społeczne wyrażają najgłębszy sens mechanizmów działających w instytucjach społecznych, **ukierunkowując aksjologię zrównoważonego rozwoju na perspektywę wartości chrześcijańskich**. Dla większych grup społecznych tworzących dobro wspólne ich poszczególne jednostki są bytami substancjalnymi. Stąd pomoc asystencka regulowana zgodnie ze współzależnością tych principiów stawia osobę ludzką jako wartość najbardziej podstawową. Funkcjonowanie wszystkich instytucji społecznych ma na celu strzec tej wartości zwłaszcza w okolicznościach, w których wymaga ona wsparcia. Wychowanie resocjalizacyjne zazwyczaj przynosi bardziej satysfakcjonujące efekty, gdy z jednej strony rozwija się potencjał osobowościowy człowieka, a z drugiej strony potrafi się prezentować twórcze dokonania wychowanka. Takie dwustronne działanie jest możliwe w kontekście pomocy asystenckiej realizowanej w kontekście większych grup społecznych (Urban, Stanik, 2008, s. 283). Parafia jako wspólnota religijna o sporym oddziaływaniu społecznym umożliwia i taką realizację celów.

FORMY WSPARCIA ZE STRONY PARAFII

Współpraca zakładu karnego i parafii wynika ze współzależności zasad szczegółowych, które sprowadzają się do jednego systemu principiów etyczno-społecznych opartych na dobru wspólnym. Solidarne współdziałanie na rzecz dobra wspólnego zakłada osiąganie wspólnych celów służących zarówno Służbie Więziennej, jak i parafii (Kodeks karny wykonawczy, art. 123a § 2). Całość społeczna korzysta z takiej współzależności, a najwięcej korzyści odnosi sama osoba skazana. Prospołeczną postawę więźniów należy doceniać, budząc w skazanych poczucie odpowiedzialności za życie i postępowanie (Badowska-Hodyr, 2016, s. 132). W wymiarze instytucjonalnym w wielu zakresach życia społecznego solidarnie funkcjonujące społeczeństwo tworzy uwarunkowania ładu społeczno-moralnego. Służy on budowaniu odpowiedzialności społecznej, a normy etyczne są doskonałą profilaktyką wspomagającą skuteczniejszą organizację życia społecznego.

Przy współpracy parafii z zakładem karnym zgodnie ze współzależnością zasady pomocniczości i zasady dobra wspólnego parafia zapewnia skazanemu bezpieczne warunki pracy niezagrażające jego zdrowiu. Stąd wspólnota parafialna w trosce o zdrowie skazanego jest zobowiązana do ubezpieczenia go

od następstw nieszczęśliwych wypadków związanych z wykonywaną pracą, a także zapewnienia odpowiedniej odzieży roboczej zgodnej z normami przewidzianymi odrębnymi przepisami. Odpowiedzialność społeczna przypisana pomocy asystenckiej pełnionej przez przedstawicieli wspólnoty religijnej w okolicznościach wypadku zobowiązuje również do udzielenia skazanemu pierwszej pomocy i odwiezienia go do placówki medycznej.

Readaptacja społeczna przy wykorzystaniu pomocy asystenckiej zakłada **odbudowę więzi ze społecznością**. Ma nie tylko zapewniać schronienie, lecz także wspomagać skazanego w znalezieniu i utrzymaniu pracy. W praktyce pomoc asystencka polega na określeniu odpowiedniego zakresu obowiązków dla skazanych, którzy nie są zwolennikami podejmowania obowiązku pracy (Szczygieł, 2002, s. 237). Ich dobór i odpowiednie wykonywanie jest znaczącym czynnikiem wspomagającym odpowiedzialne przystępowanie do zadań. Pomoc asystencka w Polsce nie cieszy się dużą popularnością, chociaż w pracy z osobami z niepełnosprawnością została uznana za nowy zawód (Fidelus, 2009; Deka, 2017, s. 137). Bezpośrednie asystowanie przy wykonywaniu obowiązków na rzecz parafii z punktu widzenia wspólnoty religijnej włącza skazanego w system realizowanych wartości i zasad, które chociaż niekiedy nie są konkretnie sformułowane, to jednak uczą osiągnięcia samodzielności oraz niezależności życiowej. Są to ważne cechy wśród skazanych, którzy w nikłym stopniu posiadają nawyk pracy (Szczygieł, 2002, s. 242).

Zastosowanie systemu zasad etyczno-społecznych wyraża pomoc asystencką w kilku wymiarach wzajemnie na siebie oddziałujących. W wymiarze psychologicznym pomoc asystencka ma na celu pogłębiać wzajemne zaufanie, podnosząc lub obniżając wartość skazanego w zależności od jego indywidualnych predyspozycji. Zapobiega poczuciu osamotnienia i umacnia sferę socjalno-bytową, dając możliwość korzystania z wypracowanych we wspólnotach religijnych rozwiązań. Pomoc asystencka pozwala realizować wartości osobowe tak, by rozwijać gospodarność i osiągnięcie samowystarczalności bytowej. Asystent w sferze zawodowej kontroluje postępy w pracy, udzielając porad i wskazań, wyznaczając cele, a także odpowiednio je weryfikując. Te działania readaptacyjne włączają skazanego w przestrzeń społeczną, zdejmując z niego narzucone społecznie stereotypy, których konsekwencji skazany i tak się nie pozbędzie w zupełności, ze względu na wysoki ostracyzm społeczny względem osób podlegających karze pozbawienia wolności.

Wobec tak zarysowanych działań w zakresie pomocy asystenckiej współpraca ze wspólnotami religijnymi bardziej niż w przypadku asystentury ze strony pracownika socjalnego czy kuratora sądowego umożliwi realizację wyższych wartości, z którymi wyraźnie korelują wartości etyczne istotne dla realizacji wymiaru zawodowego osób skazanych. Wartości etyczne, które przejawiane są we wspólnotach religijnych, wspomagają realizację sfery zawodowej, jednak prawna regulacja ram i form pomocy asystenckiej należy do kuratora penitencjarnego¹⁾. W tym zakresie pomoc asystencka motywuje do wychowania zgodnego z wartościami pomagającymi utrzymać zdyscyplinowaną postawę moralną mobilizującą do realizacji odpowiedzialnych postaw w procesie readaptacyjnym.

Parafia jako podmiot wspomagający readaptację społeczną nie ma tak wielu podopiecznych jak pracownicy socjalni czy kuratorzy. Co więcej, w przypadku pełnienia pomocniczej funkcji asystenckiej, np. przez osobę duchowną, skazany bardziej otwarty jest na wzajemność relacji ze względu na brak formalnych barier. Readaptacja wówczas staje się procesem znaczniejszego samowychowania, które jednak nieustannie poddane jest mocą prawa kuratorowi penitencjarnemu (Szczygieł, 2002, s. 284). Pomoc asystencka wówczas staje się towarzyszeniem osób zaufania publicznego, weryfikowanym jednak przez funkcjonariuszy zakładu karnego lub odpowiednio przeszkolonych pracowników socjalnych. Kontekst społeczny pokazuje, że wzrasta potrzeba psychiatrów i psychologów odpowiednio przygotowanych do pracy ze skazanymi i ta potrzeba ujawnia się również wśród osób pełniących pomoc asystencką. Więzienie zazwyczaj nie jest środowiskiem sprzyjającym procesowi resocjalizacyjnemu (tamże, s. 283), stąd potrzebne jest funkcjonowanie innych instytucji, które dzięki potencjałowi kapitału społecznego mogłyby włączyć się w pełnienie funkcji pomocy asystenckiej. Istnieje przy tym niebezpieczeństwo umniejszenia karnej funkcji więzienia, które powinno odstraszać potencjalnych przestępców swą karnością, a nie przyciągać ze względu na lepsze warunki odbycia kary (Kędzierski, 2016, s. 127).

¹⁾ To pojęcie, wprowadzone utarte w praktyce, nie jest sformalizowane ani prawnie ukonstytuowane. Należy je traktować wyłącznie roboczo, zob. Jasiński, 2018, s. 83 (przypis odredakcyjny).

PRZYKŁAD POMOCY ASYSTENCKIEJ W PARAFII – STUDIUM PRZYPADKU

Metodologicznie opracowanie zostało oparte na konkretnych założeniach wynikających z przyjmowanej chrześcijańskiej antropologii społecznej, której konsekwencją jest wyłonienie pomocy asystenckiej ujmowanej jako forma wsparcia w procesie readaptacyjnym. Artykuł wskazuje na znaczenie pomocy asystenckiej w procesie readaptacji społecznej więźniów poddanych ryzyku wykluczenia z życia społecznego w związku z przebywaniem w zakładzie karnym. Uzasadnieniem podjęcia działań, w wyniku których osoba wykluczona z życia społecznego otrzymała możliwość ponownego włączenia w organizm społeczny, jest zazwyczaj atmosfera niechęci i wrogości otaczająca osoby skazane za popełnienie z punktu widzenia prawa niedozwolonych czynów.

Kulturowy kontekst zasady zrównoważonego rozwoju dowodzi, że to principium społeczne prowadzi do inkluzji społecznej więźniów poprzez ich aktywność w obszarze społeczno-gospodarczym (Fel, Marczak, 2016). Pomoc asystencką ukazuje się wówczas za pomocą współzależności zasad etyczno-społecznych: głównie zasady dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności. Pomocnicza wizja państwa ujmuje pomoc asystencką jako metodę terapeutyczną realizowaną również przez instytucje Kościoła katolickiego, które w zakresie sprawiedliwości naprawczej z pracy skazanego mogą czerpać korzyść umożliwiającą więźniowi odbycie kary w zmniejszonej izolacji od społeczeństwa. Pomoc asystencka jest wówczas działaniem wspomagającym resocjalizację w zakładzie karnym typu półotwartego (Kędziński, 2016, s. 123–125) przy jednoczesnym działaniu mającym na celu zresocjalizować skazanego tak, by wypracował w sobie postawy akceptowalne społecznie. Na analizę kontekstu kształtowania takich postaw zostało zogniskowane studium przypadku. **Analiza wykazała implikacje readaptacji społecznej więźniów ze społecznym kontekstem zasady zrównoważonego rozwoju, która w badanym przypadku podkreśla gospodarcze zaangażowanie osoby skazanej mające na celu jej włączenie społeczne.** Socjologiczny warsztat metodologiczny oparty na jakościowej analizie umowy (porozumienia) o zatrudnieniu nieodpłatnym osoby skazanej przy pracach charytatywnych w parafii (Kodeks karny wykonawczy, art. 123a §2) ukazał korzyści społeczne osiągnięte przez parafię w wyniku pracy osoby skazanej. Zawierają się one głównie w realizacji celów dobro-

czynnych. Studium przypadku polegało na równoczesnym zastosowaniu kilku metod socjologicznych, głównie obserwacji ukrytej bezpośrednio wraz z wywiadami spontanicznymi (Bocheńska-Seweryn, Kluzowa, 1999, s. 300–303). Miały one na celu wskazanie najbardziej optymalnych czynników charakteryzujących pomoc asystencką rozumianą jako formę wsparcia w readaptacji społecznej więźniów. *Case study* jest elastyczną metodą badawczą, którą badacz sam udoskonala podczas prowadzonych badań w oparciu o zapotrzebowanie na rzecz realizacji celów naukowych, w tym przypadku wypracowania akceptowalnych postaw społecznych umożliwiających szybsze zdobycie zatrudnienia.

Obserwacja ukryta jednego skazanego trwała 11 tygodni i wykorzystano w niej metody krótkich komunikatów podnoszących wartość skazanego, weryfikujących jego gotowość do wykonania zadania. Skazany był w wieku 35–40 lat i odbywał końcowy etap zasądzonego wyroku pozbawienia wolności. Nie użyto narzędzi pomiarowych w postaci kwestionariusza wywiadu z powodu braku kontaktu ze skazanym po przerwie spowodowanej wystąpieniem uwarunkowań SARS-CoV-2. Wyniki badań skupiają się jednak wokół korelacji zasady zrównoważonego rozwoju z zasadą pomocniczości (Vogt, 2009; Fel, Marczak, 2016). Zadaniem powierzonym skazanemu były prace w Kuchni Brata Alberta. Zastosowana procedura badawcza w parafii rzymskokatolickiej i działającej przy niej Caritas wraz z Kuchnią Brata Alberta została przerwana ze względu na *lockdown* związany z pandemią SARS-CoV-2. Takie okoliczności pozwoliły jedynie częściowo zrealizować założone cele badawcze, których wnioski wydają się otwierać pole do dalszych badań.

Linia tworzenia form pomocy asystenckiej ugruntowana jest w autonomii osoby i zmierza ku jej rozwojowi w oparciu o wykorzystanie uwarunkowań dobra wspólnego większych grup społecznych. Ewolucja postępowania metodologicznego podczas prowadzonego studium przypadku pozwoliła wyartykułować praktyczne wskazania dotyczące organizacji przedmiotowej pomocy asystenckiej. Tematyczną osią narracji oraz celem badawczym była konstrukcja form wsparcia w readaptacji społecznej, która łączy ujęcie środowiskowe zrównoważonego rozwoju z zasadą pomocniczości. Ujęcie ekosystemowe zrównoważonego rozwoju bardziej podkreśla otoczenie środowiskowe parafii, natomiast zastosowanie zasady pomocniczości wyznacza zakres działania osoby skazanej.

Obszary i formy realizacji pomocy asystenckiej powinny być konkretnie wyartykułowane w programie resocjalizacyjnym więźnia,

a następnie synergicznie uwzględnione w umowie pomiędzy zakładem karnym a parafią. W odniesieniu do realizacji celów zrównoważonego rozwoju w instytucjonalnym polu działań parafii występuje deficyt przedmiotowo ujętych form realizacji pomocy asystenckiej w kontekście otoczenia środowiskowego parafii. Stwierdzono brak planu zagospodarowania przestrzennego wokół terenu parafii, co uniemożliwiło realizację wielu potencjalnych celów możliwych do wykonania w związku z istniejącymi perspektywami projektowymi. Badania wykazały potrzebę szczegółowego konkretyzowania programu resocjalizacyjnego odnoszącego się do konkretnej parafii, której specyfika niekiedy wymaga dobitnego wyartykułowania zadań powierzonych skazanemu w ramach przedmiotowej pomocy asystenckiej.

PODSUMOWANIE: OPTIMALIZACJA PRACY ZGODNIE Z ZASADĄ ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Współzależność systemu zasad etyczno-społecznych z zasadą zrównoważonego rozwoju wskazuje w sposób szczególny na perspektywę antropocentryzmu umiarkowanego, w którym człowiek uchodzi za roztropnego i odpowiedzialnego zarządcę dóbr (Ganowicz-Bącznyk, 2016). Choć jest to ujęcie etyki środowiskowej, to jednak w systematyce zasad etyczno-społecznych stanowi novum włączające w działania społeczne wartości związane z ochroną zdrowia ludzkiego i odpowiedzialnym traktowaniem środowiska przyrodniczego wobec nieantropocentrycznych uzasadnień polityk zrównoważonego rozwoju (Anzenbacher, 2010, s. 224–226). Otoczenie środowiskowe znajduje się w przestrzeni gospodarczej człowieka. Podejmowane działania względem skazanego winny być ukierunkowane na ochronę jego zdrowia i optymalne wykorzystanie czasu pracy. Pomoc asystencka oraz nadzór osoby odpowiedzialnej powinny się koncentrować na realizacji wartości związanych z użytecznym wykorzystywaniem dóbr parafii w taki sposób, żeby skazany poddany procesowi wychowawczemu uczył się umiejętnie nimi gospodarować. Wyraża się to w planowaniu dni pracy zgodnie z praktyką łączenia pełnionych funkcji, tak by kilka zadań (czynności) wykonywanych podczas pracy **łączyło się w jeden łańcuch osiągniętych celów**. Optymalizacja pracy redukuje wówczas nadmierne wykorzystanie zasobu, jakim spośród wielu niematerialnych wartości jest czas. Oszczędność czasu pozwala poszerzyć realizację obowiązków w otoczeniu środowi-

skowym parafii, co wyraża się w powierzeniu skazanemu zadań podkreślających walory jej otoczenia środowiskowego. Kościół katolicki wartości związane z ochroną środowiska wyraża od wielu pokoleń, a wpisane są one w działanie liturgiczne i w sztukę sakralną. Antropocentrycznym przejawem dbałości o otoczenie środowiskowe są prace porządkowe związane z konserwacją budynków sakralnych, zachowaniem warunków higieniczno-sanitarnych, dbałością o figury religijne wyrażające wartości wpisujące się w personalizm chrześcijański. **Optymalizacja czasu zgodna ze współzależnością zasady pomocniczości i zasady zrównoważonego rozwoju stwarza możliwość rozszerzenia zadań podejmowanych przez skazanego tak, by prace porządkowe w otoczeniu środowiskowym parafii uwrażliwiały skazanego na wartość otoczenia środowiskowego, ucząc go jednocześnie planowanej, sprawnej, zasobooszczędnej i efektywnej pracy** (Kalinowski, 2017, s. 168). Działania ukierunkowane na uspołecznienie osób skazanych mają kształtować ich indywidualną tożsamość, optymalizować rozwój jednostki aktywnie przetwarzającej siebie oraz własne otoczenie w sposób konstruktywny i twórczy (Badowska-Hodyr, 2016, s. 133). W ten sposób człowiek odciska swoją osobowość w wykonywanej pracy, realizując biblijny nakaz „czynienia sobie ziemi poddanej”, pozostawiając niejako ślad swojego zaangażowania. Readaptacja społeczna uwzględniająca zasadę zrównoważonego rozwoju ukierunkowuje na sprawniejsze włączenie skazanego w przestrzeń rynku pracy. Zoptymalizowane działanie w przestrzeni podejmowanych zadań bardziej uczy gospodarowania czasem i osiągnięcia celów wynikających z wykonywanej pracy aniżeli wrażliwości na środowisko przyrodnicze. W tym sensie zachowany jest wymóg antropocentryzmu umiarkowanego pośród spotykanych propozycji ochrony środowiska w nurtach biocentrycznych, fizjocentrycznych, ekoecentrycznych lub patocentrycznych (Ganowicz-Bączyk, 2016).

Realizacja zasady zrównoważonego rozwoju w połączeniu z całościowo rozumianym systemem zasad etyczno-społecznych ma na celu wykształcić umiejętności konstruktywnego wykorzystania czasu pracy przy ponownym wchodzeniu w pełnienie ról społecznych. Takie ich wyuczenie oraz wykonywanie spotyka się z akceptacją i jest pozytywnie odbierane w życiu społecznym. Współpraca zakładu karnego na polu readaptacji społecznej więźniów odbywa się nie tylko z parafiami, lecz także z innymi instytucjami życia społecznego. Pozytywny wizerunek osoby pracującej w otoczeniu parafii jest szansą na uwolnienie skazanego od naznaczenia (etykiet) osoby zdegradowa-

nej społecznie, co mocno wpływa na zdolność odpowiedzialnego, ponownego zafunkcjonowania na rynku pracy. Z punktu widzenia metodologii socjologii ilościowej interesująca byłaby skala takiego oddziaływania ze strony parafii. Wydaje się również, że efektywniejsze osiąganie celów wiąże się z właściwym rozplanowaniem zadań i ich odpowiednią weryfikacją.

Systematyka zasad etyczno-społecznych w zakresie socjalizacyjno-pedagogicznym opisuje mechanizm pomocy asystenckiej z punktu widzenia działalności instytucji społecznych. Organizacja pracy umożliwi koordynację działań zgodnie z wartościami etycznymi, których realizacja jest skuteczną profilaktyką zapobiegającą nawrotowi okoliczności patologicznych. Parafia dla realizacji celów pomocowych jest właściwym układem odniesienia w transmisji wartości, dla których nauczania funkcjonuje.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, J. (2014). Współpracownicy proboszcza w parafii w świetle przepisów prawnych. *Studia Prawnicze KUL*, 3(59), 7–28.
- Anzenbacher, A. (2010). *Wprowadzenie do chrześcijańskiej etyki społecznej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Badowska-Hodyr, M. (2016). *Patologia społeczna. System penitencjarny w kontekście społecznych zagrożeń i szans*. Rzeszów: Wydawnictwo URz.
- Benedykt XVI (2009). *Caritas in veritate*. Watykan.
- Bień, K., Celary, I. (2016). Parafia wobec problemu bezrobocia. W: I. Celary, G. Polok (red.), *Wykluczenie społeczne jako problem wielowymiarowy* (s. 93–102). Katowice: Studia i Materiały Wydziału Teologicznego UŚ.
- Bocheńska-Seweryn, M., Kluzowa, K. (1999). *Elementy socjologii*. Katowice: Biblioteka Pracownika Socjalnego.
- Deka, R. (2017). Readaptacja społeczna skazanych jako jeden z warunków bezpieczeństwa społeczności lokalnych. W: P. Frąckowiak, M. Szykut (red.), *Wielowymiarowość profilaktyki, resocjalizacji i readaptacji społecznej. Tradycja, współczesność i perspektywy inicjatyw probacyjnych* (s. 135–148). Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Fel, S. (2011). Pomocniczość zasada. W: *Encyklopedia katolicka* (s. 13 681 371). T. 15. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Fel, S., Marczak, Ł. (2016). Powstanie i status zasady zrównoważonego rozwoju *Roczniki Nauk Społecznych*, 8(44), nr 2, 185–205.
- Fidelus, A. (2009). Integracja społeczna podstawą procesu readaptacji byłych przestępców. *Probacja*, 2, 37–48.
- Ganowicz-Bącznyk, A. (2016). Etyka środowiskowa. W: S. Janeczek, A. Starościc (red.), *Etyka. Część II. Filozoficzna etyka życia spełnionego* (s. 181–208). Lublin: Wydawnictwo KUL.

- Iwański, Z.S. (2003). *Wprowadzenie do pedagogiki resocjalizacyjnej*. Płock: Wydawnictwo Naukowe Novum.
- Jasiński, K. (2018). Kuratela penitencyjna jako element strategii przeciwdziałania wtórnej przestępczości. W: T. Kalisz (red.), *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego tom 50. Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 3897.
- Kalinowski, M. (2017). Zadania pracownika socjalnego w ruchu hospicyjnym w posłudze chorym umierającym i ich rodzinom na przykładzie Stanów Zjednoczonych. W: M. Duda, L. Szot, A. Świerczek (red.), *Aspekty teoretyczne i praktyczne pracy socjalnej wobec przemian i wyzwań społecznych XXI wieku. Między kształceniem a praktyką*. T. 2 (s. 167–184). Kraków: Wydział Nauk Społecznych UPJP2.
- Kędzierski, W. (2016). Prawne, penitencyjne i społeczne dylematy resocjalizacji instytucjonalnej. W: M. Badowska-Hodyr, *System penitencyjny w kontekście społecznych zagrożeń i szans* (s. 122–139). Rzeszów: Wydawnictwo URZ.
- Klimski, W. (2015). Parafia jako środowisko wychowania moralnego. W: J. Mariański (red.), *Leksykon socjologii moralności. Podstawy – teorie – badania – perspektywy* (s. 538–540). Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Mazur, J. (2015). *Afirmacja dobra wspólnego. Katolicka nauka społeczna propozycją dla polityki*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Mazur, J. (2016). *Katolicka nauka społeczna*. Kraków: Inicjatywa Ewangelizacyjna „Wejdźmy na szczyt”.
- Pawela, S. (1999). *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Zrzeszenia Prawników Polskich.
- Piwowski, W. (1963). Podstawowe społeczne zasady prawa naturalnego. *Roczniki Filozoficzne*, 11(2), 111–121.
- Piwowski, W. (1993). *Słownik katolickiej nauki społecznej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX – Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra.
- Pływaczewski, E.W., Szczygieł, G.B. (2006). *Rola pomocy postpenitencyjnej w zapobieganiu przestępczości powrotnej*. W: T. Dukiet-Nagórska (red.), *Zagadnienia współczesnej polityki kryminalnej* (s. 412–414) Bielsko-Biała: Wydawnictwo STO.
- Podrez, E. (1993a). Osoba ludzka. W: W. Piwowski, *Słownik katolickiej nauki społecznej* (s. 122). Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX – Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra.
- Podrez, E. (1993b). Osobowość człowieka. W: W. Piwowski (red.), *Słownik katolickiej nauki społecznej* (s. 123). Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX – Wydawnictwo Misjonarzy Klaretynów Palabra.
- Pol, J.D. (2017). Duszpasterstwo więzienne w Polsce w perspektywie 25 lat doświadczeń pastoralno-resocjalizacyjnych. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 96, 103–128.
- Szacka, B. (2008). *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Szczygieł, G. (2002). *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencyjnym*. Białystok: Temida 2.

Umowa – porozumienie o zatrudnieniu nieodpłatnym skazanych przy pracach charytatywnych pomiędzy Skarbem Państwa – Dyrektorem Zakładu karnego a Parafią Rzymskokatolicką.

Urban, B., Stanik, J.M. (2008). *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*. T. 1. Warszawa: WN PWN.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. 1997 nr 90, poz. 557.

Vogt, M. (2009). *Prinzip Nachhaltigkeit. Ein Entwurf aus theologisch-ethischer Perspektive*. München: Oekom Verlag.

THE CONCEPT AND EXAMPLE OF ASSISTANCE AID AS A FORM OF SUPPORT IN THE SOCIAL REINTEGRATION OF PRISONERS IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITY OF THE ROMAN CATHOLIC PARISH

ABSTRACT

The aim of the article is to present the assistance aid and forms of support for prisoners undergoing the process of social reintegration in a religious community. A special area of values is the inclusion of the sustainable development principle in the scope of activities aimed at the reintegration process, organized mainly based on the applied subsidiarity principle. The article uses sociological qualitative methods, mainly the case study method based on the sociological observation of the convict and the person supervising him/her, which is included in the category of assistance support. The employment contract of the convicted person in charity work in the parish and spontaneous interviews conducted in the context of the activities of the supervisors were analysed. The result of the conducted observations and analyses is the determination of the purposefulness of the sustainable development principle in the reintegration process. This detailed social *principium* in the perspective of moderate anthropocentrism strengthens the reintegration process the most by optimizing the working time that a convict in the parish can perform for the environment. The working time saving index, which is the conclusion of the analyses, allows to expand the functionality of the parish as a social institution and improves the chain of goals pursued by the convict. The value of the natural environment does not play a significant role in these activities, because in the perspective of moderate anthropocentrism, the most important value is the person and activities aimed at reintegration in social life. The main form of support for an assistant is accompanying and enabling responsible use of parish resources.

KEYWORDS: assistance aid, social reintegration, sustainable development principle, prison service